

ДІЯЛЬНІСТЬ ЯКОВА ОРЕНШТАЙНА В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО КНИГОВИДАВНИЧОГО ПРОЦЕСУ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст.

Олександра Юркевич

*молодший науковий співробітник відділу наукової бібліографії
ЛННБ України ім. В. Стефаніка*

Висвітлено життєпис та основні напрями діяльності Якова Сауловича Оренштайна, коротко проаналізовано його видавничий доробок, наголошено на ролі діяча в розвитку українського книговидавання в Галичині у першій половині ХХ ст.

Ключові слова: *Яків Оренштайн, український видавничий процес, «Галицька Накладня», «Українська Накладня», репертуар видань, Коломия, Київ, Лейпциг, Берлін.*

In article is reflected the biography and basic directions of activity of Yakiv Saulovych Orenshtayn. Article contains the short analyses of his publishing work and the role of Orenshtayn in development of Ukrainian publishing process in Galichina in the first half of XX century.

Keywords: *Yakiv Orenshtayn, ukrainian edition process, «Galycka Nakladnia», «Ukrainska Nakladnia», repertoire of editions, Kolomyja, Kyiv, Leipzig, Berlin.*

Освещено жизнеописание и основные направления деятельности Якова Сауловича Оренштайна, коротко проанализировано его издательское наследие, подчеркнута роль деятеля в развитии украинского книгоиздания в Галичине в первой половине ХХ в.

Ключевые слова: *Яков Оренштайн, украинский издательский процесс, «Галицька Накладня», «Українська Накладня», репертуар изданий, Коломия, Киев, Лейпциг, Берлин.*

У контексті новітньої культурної історії України Яків Оренштайн (1875–1944) є одним з найвизначніших діячів. Коломийський єврей, український патріот, книговидавець, активний учасник політичного і громадського життя в міжвоєнних Галичині й Наддніпрянській Україні, Польщі та Німеччині, відомий фігурант міжетнічної взаємодії 1920–1930-х рр.

Однак найбільш вагомий слід Я. Оренштайн залишив як талановитий організатор національного книговидавничого руху, фахівець друкарської справи, засновник і власник двох видавництв: «Галицької Накладні» в Коломиї (1900?–1916) та «Української Накладні» (Лейпциг; Берлін, 1917–1932). Його роль у їхній розбудові, практичному виробленні засад сучасної видавничої діяльності, створенні значного за обсягом і високоартісного творчого доробку є, без сумніву, унікальною.

Своєрідна та незвична постать Якова Сауловича Оренштайна довгий час не була досліджувана. Такий стан спричинили як тривалі ідеологічні заборони, так і елементарний брак документальних джерел, на підставі яких можна було б реконструювати картину його життя й діяльності. Вкрай обмежені відомості про нього подавали хіба що Володимир Сімович [69], Володимир Дорошенко [16], Дмитро Дорошенко [17], «Українська Загальна Енциклопедія» [57], «Енциклопедія українознавства» [56], окремі діаспорні видання [1; 2; 32].

У незалежній Україні першими кроками в дослідженні того феномена, яким є видавнича діяльність Я. Оренштайна першої третини ХХ ст., стали виступи і публікації відомих науковців Марії Вальо [4-7] та Євгена Пшеничного [60], що базувалися на доступних опублікованих і архівних джерелах. Так, М. Вальо опрацювала велику частину епістолярної спадщини видавця за 1911–1922 рр., збереженої в архівах Львова, Чернівців та інших міст України. З них — понад сотню листів Якова Оренштайна до різних осіб: Олександра Барвінського, Василя Сімовича, тодішнього голови товариства «Просвіта» Михайла Галущинського, письменника Антіна Крушельницького та ін., що дало змогу охарактеризувати його як громадського діяча.

Є. Пшеничний виступив з короткою загальною характеристикою Я. Оренштайна-книговидавця.

Інформацію про діяльність «Галицької Накладні» в контексті досліджень коломийських видань подавали Іван Монолатій [44] і Микола Васильчук [8; 9; 11].

Наведені напрацювання дали змогу значно розширити біографічні відомості про Я. Оренштайна, зробити наголос на його книговидавничій спадщині та відобразити характер і розвиток діяльності видавця в історичному аспекті. Вони стали підставовими

для наступних досліджень постаті діяча української культури та уможливили появу низки ґрунтовних публікацій [10; 22; 50; 66].

Значно ширшою, водночас конкретнішою, стала і тематика статей, а їхнє фактичне наповнення — багатшим. Поряд з постійними авторами, з'явилися нові дослідники життєпису і творчого доробку видавця [29; 30; 67; 71; 73].

Найбільшим здобутком на сьогодні у вивченні персоналії Я. Оренштайна є монографія і публікації в спеціалізованих виданнях Івана Монолатія [40-42; 45; 46; 48; 49], який ще в 1993 р. подав коротку замітку про діяча та уклав каталог коломийських книжкових видань 1864–1941 рр., де вперше зафіксував чималу кількість публікацій «Галицької Накладні» [44].

Суспільно-політичний портрет Я. Оренштайна І. Монолатій сформулював на тлі поліетнічних суспільних відносин Галичини першої третини ХХ ст., хоча не акцентував на його книговидавничій діяльності. Публікації І. Монолатія базуються на оригінальних документах, виявлених в архівах Івано-Франківська, Коломиї, Львова, Кракова, Варшави, а також у Єрусалимі в «Яд Вашемі» (ізраїльському національному меморіалі Катастрофи і Героїзму). У результаті пошуків вдалося уточнити чимало фактів біографії видавця, пов'язаних, зокрема з останніми трагічними роками життя. Важливо, що поруч із розповіддю про Я. Оренштайна прослідковується його громадсько-політична позиція в єврейсько-українських стосунках та історія коломийської єврейської громади, яка посідає вагомe місце в минулому і сьогодні.

Названі праці І. Монолатія стали цінним внеском в українську історичну етнополітичну науку, водночас — україноюдаїку в царині біографістики.

Таким чином, на сьогодні витоки, розвиток і форми Оренштайнової діяльності в контексті українського національного відродження серйозно вивчено й досить повно висвітлено. Однак постать діяча все ще недостатньо відома для загалу, а його біографія містить чимало білих плям. Малодослідженим залишається і видавничий доробок Я. Оренштайна. Розшук видань «Галицької Накладні» та «Української Накладні», їхнє ресстрування, бібліографування, історико-теоретичне, історико-функціональне і книгознавче вивчення є необхідним і актуальним завданням.

Отож вибір теми зумовлюється недостатньою дослідженістю окремих аспектів проблеми, а також постійним і тривким інтересом як з боку науковців, журналістів, видавців, так і громадськості, читацького загалу до історії, культури України, зокрема ролі книговидавництва, окремих видавців у процесі національної самоідентифікації українців.

З огляду на все ще неповну інформацію про загальний життєвий та творчий шлях Якова Сауловича Оренштайна, з його біографічних даних відомо небагато.

Майбутній видавець народився 25 лютого 1875 р. в Коломиї. Його батьки — Саул Оренштайн (досі відомі такі написання прізвища: Ohrenstein, Ornstein і Orenstein) і Альта-Марієм з дому Готлібів (Gottlieb). Розлогих відомостей про них на сьогодні немає, так само не з'ясовано, чи були вони мешканцями Коломиї, і якщо так, то з якого часу. Як свідчать документи, Альта-Марієм місцем свого походження вказувала містечко Кути (нині Косівський район Івано-Франківської області) [38]. Про батька Якова відомо, що він торгував у Коломиї папером і книжками, де також свою інтролігаторську (палітурну) майстерню мав його брат Мозес [10, с. 40], оскільки друкарство, торгівля книгами, антикваріатом, інтролігаторство були родинною справою Оренштайнів.

Досі не знайдено документальні джерела, які б підтвердили припущення М. Вальо, що майбутній видавець і книгар навчався в Коломийській гімназії, а згодом — у Львівському чи Віденському університеті або у вищій школі економічного профілю.

Оскільки родина не мала, як стверджує І. Монолатій, великих статків, то можна припустити, що традиційну початкову освіту Я. Оренштайн отримав в хедері і/або навчався в місцевій школі фундації Гіршів.

Загалом, до 1898 р. не знаходимо переконливих свідчень про перебіг Оренштайнового життя. У зазначеному році він відбував військову службу, скоріш за все — у Жешуві, де й одружився з донькою Маєра Адлера й Ханни Гербстманн Хаєю Розою. У цьому місті, — свідчать документи, — жив більш-менш постійно, а згодом перебрався до Коломиї [38].

Відтоді цілі сторінки в історії розвитку літератури і книгодрукування на Коломийщині пов'язані з іменем Я. Оренштайна.

Коломия, маючи давні культурні традиції, продовжувала ре-продукувати у великих обсягах розмаїті друки, і тогочасна їхня роль у поширенні політичних, національних і культурних ідей в краї залишалася незмінно важливою.

Численні видавці і видавництва, зокрема єврейські, стаючи водночас потужним фактором міжетнічних контактів в окреслений період, були, однак, неспроможні задовольнити зростаючу потребу населення в україномовних книгах.

І хоча єврейські друкарні мали відповідні шрифти для книжкових і періодичних видань українською мовою, проте такі видання були дуже незначним доповненням до загальних обсягів виробництва й не становили основну сферу поліграфічної діяльності.

Винятком із загального контексту стало видавниче підприємство молодого Якова Оренштайна, яке зайнялося продукуванням української книги фахово, хоча не мало на початках власної поліграфічної бази [11, с. 8].

Рік його заснування все ще достеменно не встановлений. Укладач каталогу видань Я. Оренштайна Василь Сімович називає 1901 р., М. Вальо [5, с. 253, 255] та інші дослідники [10, с. 40; 11, с. 8] стверджують, що професійно Я. Оренштайн зайнявся видавничою справою 1903 р., коли заснував видавництво «Галицька Накладня» та зініціював у ньому появу «Народного декляматора». Однак відсутність документальних джерел (відомостей про реєстрацію, статуту видавництва та ін.) дає певні підстави для сумнівів.

До того ж, в інтернет-мережі ми виявили цікаве оцифроване видання — «Галицькі українські народні пісні» [14], на титульному аркуші якого чітко зазначено: «Галицька Накладня» Якова Оренштайна, Коломия, 1900 р. Не можемо стовідсотково стверджувати, що титулка є оригінальною, оскільки техніка її друку дещо відрізняється від друку текстів збірника, а сам він, як зазначалося, доступний нам лише в цифровому варіанті. Проте, очевидно, що це перше, або одне з перших видань, які надрукував Я. Оренштайн.

Книга раритетна, одна з небагатьох датованих, цінна своїм змістом і, з незрозумілих причин, не згадувана в жодному з відомих каталогів, навіть у тому (1921), що склав, як припускають, Я. Оренштайн. Пісенний матеріал у ній чітко згрупований у розділи, підрозділи і т. д. із зазначенням регіону походження, що

засвідчило всебічну видавничу культуру та професійний, грамотний, певною мірою навіть — науковий підхід у виданні літератури. Збірничок зручного формату, прикрашений віньєтками і заставками, що полегшують сприйняття тексту, поліграфічно якісно виготовлений. Нічого невідомо, на жаль, про оригінальну обкладинку видання, оскільки її в результаті реставрації було замінено. Примірник зберігається в Бібліотеці Університету в Торонто, до якої переданий з приватної збірки Івана Лучкова. Важливо, що колекція бібліофіла, яка становить вагомую частину фонду Бібліотеки, є повністю оцифрованою та доступною для наукового опрацювання та широкого читацького загалу через інтернет-ресурси*.

Отож, здійснивши необхідні пошуки, припускаємо, що 1900 р. «Галицька Накладня» Якова Оренштайна в Коломиї вже існувала і видавала продукцію. «Галицькі українські народні пісні», які ми розглянули, є, як зазначалося, чи не першою книгою, яку він видав у Коломиї.

Серед тогочасних відомих Оренштайнових друків — і такий їхній різновид, як листівки і поштові картки. Маючи різножанрові уподобання, він, за прикладом багатьох галицьких видавців, розпочав свою справу з продукування малих поліграфічних форм.

Як свідчать архівні матеріали [59], з 1902 р. протягом тривалого часу Оренштайнове видавництво в Коломиї друкувало великими тиражами (до 150.000 прим.) численні серії поштових листівок, що, скоріш за все, і становили на початках основні обсяги виробництва [79, с. 152].

І хоча випуск поштових листівок на межі XIX–XX ст. уже був налагоджений по всій Україні, Я. Оренштайн, на думку А. Курдидика [32, с. 320], був першим, хто видавав їх серійним ладом і виключно на українську тематику.

До того ж видавець, як ніхто інший, відзначився більш як сто років тому чималим внеском у світову філокартичну Шевченкіану

* Колекція публікацій переміщених осіб та політичних емігрантів після Другої світової війни, яку зібрав Іван Лучков, а родина передала бібліотеці Торонтського університету, є цінним документом доби та єдиною такою колекцією в світі. Вперше її оприлюднено 1983 р. на конференції, присвяченій життю і творчій діяльності у таборах Ді-Пі. Містить понад 5 000 публікацій на 86-ти котушках мікрофільмів.

та суттєво прислужився народній канонізації образу Кобзаря на західноукраїнських землях.

Окрасою української філокартії є серія (16 чорно-білих листівок), яку в Коломиї видав 1902 р. Яків Оренштайн із репродукціями малюнків художника Опанаса Сластіона, першого ілюстратора поеми Тараса Шевченка «Гайдамаки», що окремою книжкою побачила світ у Петербурзі. Якщо взяти до уваги, що це розкішне великоформатне видання вийшло обмеженим накладом і коштувало досить дорого, то листівки, навпаки, мали великий тираж, були доступні за ціною і сприяли, вочевидь, популяризації поеми. А інша серія з 12 листівок — «Власноручні офорти Т. Шевченка», яку Я. Оренштайн видав у 1905 р. була для багатьох галичан першим і чи не єдиним джерелом знань про Т. Шевченка-художника [26].

Цей вид образотворчої продукції у своїй більшості став раритетом. Позитивним є те, що філокартичну тематику, зокрема шевченківську, сучасні дослідники порушують у працях; видано альбоми, належним чином поціновано також внесок у неї Я. Оренштайна [18; 39; 72; 78].

Видання друків такого характеру, яке Я. Оренштайн продовжив і в Німеччині, здобуло його видавництву неабияку популярність та поширення в різних країнах, оскільки поштові картки якраз для того і призначалися. Не виключено, що вони, крім іншого, виконували ще й суто рекламну функцію. Таким чином, Я. Оренштайн зміг охопити велике коло реальних і потенційних споживачів свого видавничого асортименту.

Будучи більш масовим і гнучким засобом поширення і, маючи, на відміну від книжок, більший попит (наприклад серію «Гайдамаки» із репродукціями О. Сластіона впродовж року видали двічі), листівки приносили достатні обігові кошти, які можна було використати на видання книг.

Найпоширеніший асортимент «Галицької Накладні» тих часів — це популярні календарі та співаники, що під різними назвами («Козак», «Запорожець», «Студей», «Коляди і щедрівки», «Збірник Народних Пісень і Дум», «Січовий співаник» (т. зв. «малий», «середний» і «великий») друкувалися до початку Першої світової війни. Їхні назви свідчать самі за себе. Містили такі книжечки різноманітний матеріал — пісенний, часто з нотами, фрагменти з історії рідного краю, громадські чи господарські поради тощо.

Зауважимо, що тематично подібні видання друкувала майже кожна накладня в Галичині. Незважаючи на це, книжки Я. Оренштайна мали комерційний успіх, чому сприяли достатньо великі наклади, помірні ціни, вигідна система оплати, налагодження системи збуту. Так, інформація про книги з'являлася в пресі, було нав'язано контакти з різними товариствами: «Просвітою», згодом — Науковим товариством імені Шевченка, через посередництво яких видавець реалізовував продукцію.

Отримані з продажу співаників, календарів, поштівків обігові кошти дали можливість уже в 1903 р. видати найпомітніше з таких видань — «Народний Декляматор» (Коломия : Накладом Якова Оренштайна) [54], що став загально визнаним внеском у нашу літературу, оскільки містив вибірку з найкращих поезій тогочасних українських ліриків на всі випадки життя. Збірник (обсяг 320 с.) відкривається передмовою з докладною розповіддю про влаштування «декляматорських вечірок», подаються відповідні поради. Книга вийшла дуже великим на той час накладом — 3.000 примірників.

Слід додати, що на початку ХХ ст., у період відродження національної культури, на західноукраїнських землях поживляється музичне та мистецьке життя. Організовано театральні студії, хорові та музичні гуртки, об'єднані згодом у «Союз співацьких і музичних товариств», у Львові засновано «Товариство прихильників української літератури, науки і штуки» та ін. В атмосфері загального культурного піднесення поява Оренштайнових збірників пісень і дум, колядок і щедрівок, поезії, колекцій художніх листівок була своєчасною, сприяла розвитку та популяризації національного образотворчого і музичного мистецтва.

Відтоді Я. Оренштайн провадить активну підприємницьку діяльність і видає українські книжки. Такий крок, враховуючи тогочасний слабкий стан розвитку україномовного книговидання та всілякі перепони, що виникали в цій сфері перед єврейськими накладовцями, засвідчував як рішучість, сміливість, новаторство видавця-початківця, так і ризикованість його поведінки.

Проте перший Оренштайновий повноцінний видавничий проект, вочевидь, не був українським. Адже 1904 р. спільно з коломиїським євреєм Е. Х. Хаесом Я. Оренштайн започаткував книжкову серію «*Ilustrowana Powszechna Biblioteka dla młodzieży*», яка побачила

світ у місцевій друкарні В. Бравнера (видали твори Ю. Крашевського, Ч. Бардовського, Ж. Лафонтена, Г.-Х. Андерсена, Т. Гофмана та ін.) [69, с. 6].

Ідея дешевих малоформатних серій, яку Я. Оренштайн запозичив, стверджують дослідники [69, с. 6; 49, с. 160], у польських видавців кінця XIX — початку XX ст. А. Бартошевича, Г. Альтенберга й В. Цукерканделя, виявилася надзвичайно вдалою як у фінансовому, так і в культурно-освітньому вимірах.

Власне український видавничий проект остаточно переміг тільки 1909 р., коли була створена україномовна серія «Загальна Бібліотека».

Відкривав серію «Начерк історії української літератури (до нападу татар)» Богдана Лепкого. До цього часу Я. Оренштайн зумів зарекомендувати себе не тільки добрим знавцем свого фаху (не маючи, скоріш за все, спеціальної освіти), а й водночас свідомо заангажованим у справу української культури. Займаючись книготоргівлею, вочевидь, дійшов висновку, що треба торгувати не чужими виданнями, а створювати їх самому згідно з потребами і запитамі зрослої національної свідомості. Свідченням цього є звернення «Від видавництва» до читача й ширше — до української суспільності, опубліковане у «Нарисі...», що декларувало водночас певну видавничу програму. «Галицька Накладня», запевнялось, не щадитиме «ні грошей, ані труда, щоб дати широким верствам добрі, а дешеві книжки з всіляких областей літератури і знань» з тим, щоб «викликати серед них охоту дальшого невпинного поступу» [55, с. 319]. Закінчувалося звернення проханням всебічно підтримати діяльність видавництва і закликом до суспільності співпрацювати з ним.

Співпраця «Галицької Накладні» з літературною та науковою громадськістю Коломийщини, Галичини, яка загалом прихильно поставилась до наміру друкувати українські книжки, дійсно була плідною. Найважливішою умовою було, щоби друковані твори мали справжню вартість, містили коментарі, були фінансово доступними.

Широке і впливове комунікаційне коло накладні, в яке згодом увійшли Олександр Барвінський, Антін Крушельницький, Лесь Гринюк, Богдан Лепкий, Василь Сімович, Ярослав Веселовський, Любомир Селянський (Іван Петришин) та ін., сприяло успішному втіленню амбітного видавничого задуму в життя. Наслідком стало

відкриття кращих зразків української та європейської художньої літератури, популяризація наукових праць з різних галузей знань, що привернуло численну читацьку аудиторію.

Відразу ж після «Начерку історії української літератури» Богдана Лепкого у серії з'явилися «Запорожці» Івана Нечуя-Левицького та «Співомовки» Степана Руданського. Далі один за одним, систематично, почали виходити художні, наукові твори, що становили кращі вітчизняні та закордонні зразки. Серед авторів: М. Кропивницький, М. Гоголь, П. Куліш, О. Кобилянська, М. Вовчок, О. Барвінський, В. Барвінський, Ю. Кміт та ін. Уперше в цій серії вийшли переклади українською мовою Анатолія Франса, Бернарда Шоу. Гумористичний жанр представлено перекладом Б. Лепкого творів А. Аверченка.

Привертає увагу досить великий і цікавий масив виданої української і зарубіжної драматургії, що є зрозумілим з огляду на потреби часу і стрімкий розвиток театру (серед авторів: М. Кропивницький, Д. Николишин, Г. Ібсен, Б. Б'єрнсон).

У рамках «Загальної Бібліотеки» почала виходити підсерія літературної критики, яку відкривав А. Крушельницький своєю розвідкою про поезію І. Франка [31], а продовжив Б. Лепкий передмовою до творів М. Шашкевича [33].

Найвагоміші досягнення в науці бібліотека презентувала науковими, науково-популярними, соціологічними, естетико-філософськими працями І. Раковського, В. Антоновича, Й. Чайківського, перекладами творів Т. Ахелліса, А. Бергзона, Ф. Ніцше та ін.

З діяльністю Я. Оренштайна пов'язане суттєве пожвавлення у виданні й пропагуванні праць естетико-філософської думки в підавстрійській Україні. Саме тут вдало поєдналися його інтереси як видавця з творчою працею Л. Гринюка, який для «Галицької Накладні» підготував україномовний варіант «Нарису соціології» Т. Ахелліса, «Так мовив Заратустра» Ф. Ніцше, зумівши передати, крім змісту творів, їхній емоційний підтекст. Наведені переклади початку ХХ ст. засвідчували також творення національної філософської термінології.

Не обминув увагою Я. Оренштайн і підростаючих читачів. У «Загальній Бібліотеці» для них вийшли поема-казка «Цар-соловей» С. Руданського, переклади казок Р. Кіплінга, байок Езопа. Дещо

згодом, для найменших було закладено спеціальну серію з кольоровими ілюстраціями «Образкові книжки». Загалом у ній побачили світ щонайменше 24 видання, сьогодні раритетні. Їх неповний бібліографічний опис подав І. Монолатій у «Літописі коломиїському» за 1993 р. [44].

Тематичним і жанровим розмаїттям «Загальна Бібліотека» закладала підвалини нових серійних видань, що зумовлювало зацікавлення читача та стимулювало його до купівлі наступних томів однієї серії.

До поліграфічних і художньо-мистецьких прикмет серії, розрахованої на масового читача, належать зручний формат книг (17 × 12 см), характерна обкладинка роботи мистця Миколи Івасюка з доволі реалістичним вираженням ідеї просвіти народу (молода жінка, схилена над розгорненою книгою), видавничий знак, умовні ілюстративні засоби — віньетки, заставки тощо, що увиразнювали текст, робили книжку більш зручною у читанні.

Крім видань «Загальної Бібліотеки», її підсерії «Літературні характеристики українських письменників», «Образкових книжок», Я. Оренштайн здійснив і низку позасерійних видань. До них належали, в першу чергу, уже згадувані співаники, збірники поезій, календарі. Було також видано кілька підручників, зокрема для середніх шкіл — А. Копистянського [27], П. Мостовича [51], Е. Макарушки [36], для вищих — В. Закшевського (у перекладі О. Барвінського) [19].

Надруковано також «Географічний атлас» М. Кордуби [28].

Отже, видавничий репертуар Я. Оренштайна становила добірна українська, російська, західноєвропейська література різних жанрів, що охоплювала широкий часовий проміжок від античності до сучасності.

Як засвідчують документальні джерела, насамперед епістолярна спадщина, та відзначають усі дослідники, визначальним у діяльності Я. Оренштайна як видавця української книжки було те, що, будучи освіченою людиною, добре обізнаною із світовою та українською літературою, а також з галицьким літературним і культурним середовищем, він від початку своєї діяльності співпрацював з цим середовищем.

Певна річ, це не є щось зовсім нове. Завжди існували видавництва та окремі видавці, які орієнтувалися на потреби клієнтури, працювали для конкретних читацьких контингентів і задовольняли конкретний попит. Та коли в минулому вони випускали в світ книжки, які самі вважали вартими прочитання або конче потрібними читачеві, і пропонували свій асортимент, виходячи дуже великою мірою з власних уявлень, то тепер стають чимраз більш активними учасниками ринку.

Саме такий підхід лежав в основі діяльності Я. Оренштайна, який, визначившись зі своєю видавницькою спрямованістю на прошарок кола читачів з-поміж високої інтелігенції, до якої належав і сам, всебічно вивчав бажання, потреби й інтереси цільової аудиторії і намагався їх задовольняти. Однак йшлося при цьому не про послужливе вдоволення запитів своєї клієнтури, а формування високого рівня читацької культури, чому сприяли ґрунтовні вступні статті, коментарі, наведені у виданнях бібліографічні матеріали, якісне поліграфічне виконання.

Очевидним є, що в Я. Оренштайна був серйозний підхід до автури. Видавець співпрацював з цікавими і талановитими авторами та високопрофесійними перекладачами. Вітчизняних письменників при цьому не ділив на галицьких і українських, бо для нього важила передовсім якість творів, перекладів і поліграфії. Видавав як класиків, що були каноном нашої і європейської літератури, так і сучасників.

Слід відзначити особливо високий рівень і цінність перекладів іноземної літератури українською мовою, які здійснювалися на замовлення «Галицької Накладні», адже з нею співпрацювали найвідоміші культурні діячі, представники інтелігенції, випускники університетів — Олекса Гринюк, Богдан Лепкий, Василь Сімович.

Передовими видання Я. Оренштайна були і в плані мови, оскільки виходили за новим правописом, а їхня автура, тематика та ідеї значно різнилися від промосквофільськи налаштованих друків, наприклад, М. Білоуса в Коломиї.

Також важливо зазначити, що Я. Оренштайн намагався виконувати обіцянки і чітко дотримувався видавничих планів. Практично всі поточні видання виходили з переліком виданої або підготовленої до друку літератури. У них він нерідко зазначав і дату

виходу наступних томів і намагався встигнути до вказаного терміну, бо запізнитися з виходом чергового тому серії вважав недопустимим.

Широкий тематичний і жанровий спектр видань «Галицької Накладні», низька ціна, призначена на більшість видань, відкривала їм шлях в найширші кола, створювала масовий попит.

Феноменальність діяльності Я. Оренштайна якраз в тому і полягає, слушно зауважує дослідниця його видавничої стратегії Ірина Шевченко, що він зміг зацікавити своїми виданнями людей, котрі початково не належали до його цільової аудиторії. Перетворивши їх на групу реальних клієнтів, він був змушений поступово збільшувати тиражі своїх видань, при цьому отримуючи прибуток, який мав ознаки стабільного зростання.

Не можна оминати увагою ще один важливий внесок діяча в розвиток видавничої справи. Тогочасне книговидання на західноукраїнських землях та його технічне забезпечення були розвинені слабо, а оскільки тиражі в «Галицькій Накладні» здебільшого були значними, що потребувало і якісного поліграфічного обладнання, яке він регулярно купував на зароблені гроші і завозив з-за кордону, закладаючи тут таким чином потужну видавничо-поліграфічну базу. Це, вочевидь, сприяло тому, що Коломия набирала ваги як центр культури й літератури, як місто з високим рівнем національно-політичного поступу.

Така стратегія видавничої політики Я. Оренштайна, її гнучкість і рухливість, чітке дотримання видавничих планів, цінова лояльність, тематичне і жанрове розмаїття, якісне поліграфічне оформлення — усе в комплексі створювало умови для розвитку підприємства, втілення видавничих задумів, сприяло професіоналізації діяльності.

У результаті Я. Оренштайн зміг тиражувати такі обсяги видань, які давали підстави говорити про певну монополізацію ним у перші десятиліття ХХ ст. книговидавництва в Галичині [47].

До початку Першої світової війни видавництво діяло на Буковині і в Галичині. Щоправда, «Галицька Накладня», рекламуючи свої книги в пресі, вказувала вартість їх передплати в Німеччині, Австрії, Америці, а також вартість пересилки за кордон. Достеменно відомо, що книги мали досить великий попит серед громади українців за океаном, у Вінніпезі був навіть головний склад книжок. Такий склад книжок видавець мав і в міжвоєнний період.

Видавничу продукцію Я. Оренштайн мав змогу розповсюджувати через власну книгарню, яка працювала в Коломиї, що засвідчують «Катальог «Загальної Бібліотеки» [24, с. 23], публікації в «Покутському віснику» [62].

У вихідних відомостях деяких пізніших видань зазначено «Книгарня і вypoжичальня книг Якова Оренштайна» [60, с. 161]. Це можна вважати одним із аспектів видавничої політики, водночас популяризаторським кроком, до якого вдавався видавець, щоб поширити власну продукцію, зробити її доступною для різних прошарків та зацікавити потенційного покупця. На жаль, ширшої інформації про роботу книгарні та вypoжичальні поки що не зібрано.

Упродовж 1902–1913 рр. Я. Оренштайн не мав власної технічної бази, тому видавав свою продукцію в друкарнях М. Білоуса, В. Бравнера, А. В. Кисілевського і Спілки, В. А. Шийковського у Львові. І лише з початку 1914 р. став власником друкарні А. В. Кисілевського і Спілки в Коломиї (вул. Архикнязя Рудольфа, 9, тепер — вул. В. Стуса, 2) [50] та організував самостійно друк книг [10, с. 41; 42; 61].

Успішно налагоджену роботу «Галицької Накладні», яка тривала понад десять років, перервала Перша світова війна. Пов'язані з нею політична нестабільність, економічні негаразди спричинили застій у друкарстві та видавничій справі. До того ж, унаслідок воєнних дій, Я. Оренштайн перестав бути реальним власником друкарні, хоча вона продовжувала працювати навіть під час російської окупації. Відомо дуже мало продукції з друкарні Я. Оренштайна: декілька брошур і книг, а також сім номерів тижневика «Коломийське слово», редактором якого і надалі був А. Кисілевський. Видання це підписували «З друкарні Якова Оренштайна (Кисілевського)» [63, с. 81]. Тут надруковано твори Марка Вовчка [13], Дмитра Макогона [37] та ін. [21; 53].

За кількома доступними для нас виданнями, що побачили світ у друкарні Я. Оренштайна, важко скласти чітке уявлення про її видавничо-поліграфічні можливості, засоби, специфіку художньо-декоративного оформлення. Однак всі вони привертають увагу цікавим та вишуканим дизайнерським рішенням навіть недорогої, призначеної для масового читача книги.

Під час війни у видавництві Я. Оренштайна в Коломиї не припинялася робота. Серед тодішніх видань «Галицької Накладні», крім перелічених вище, — підручник дяча москвофільського спрямування Адріана Копистянського, надрукований у Львові, а також кілька книг російською мовою, оскільки друк українською заборонила російська адміністрація. З відомих нам: Ш. Перро «Красная Шапочка» (єдиний примірник зберігається в бібліотеці Конгресу США), В. Саводникь «Краткій курсь історії русской словесности» (передрук з московського видання 1915 р.) [64], Саводникь В. «Очерки по історії русской літератури XIX вѣка» в 2 ч. [65]. Книги рідкісні, останні дві — наявні у Львівській національній науковій бібліотеці України імені В. Стефаніка, щоправда, в каталог, укладений 1998 р. на підставі видань «Галицької Накладні» й «Української Накладні», представлених у її фондах, не увійшли з об'єктивних причин. Так само, не засвідчені вони у каталогах видань Я. Оренштайна (1921 р., 1922 р.).

Деякі автори, зокрема Іван Вишиванюк у публікації «Такий уже й феномен з Оренштайна» [12], звинувачують видавця у пристосуванстві через видання книг мовою окупанта.

Незважаючи на важкі умови для виробництва, справжнім досягненням тих часів став вихід уже згадуваного «Географічного атласа» Мирона Кордуби [28]. Це був перший український географічний атлас, що містив 24 карти з використанням найновіших географічних винаходів. За відносно короткий час він перевидався двічі.

До 1916 р. у Коломиї в «Галицькій Накладні» Я. Оренштайна вийшло не менш, як 114 окремих випусків книжкової серії «Загальна бібліотека» та велика кількість позасерійних видань — збірок поезії, співаників, сонників, підручників, атласів.

Вражає великий масив листівок і карток, друк яких припадав, в основному, на коломийський період діяльності Я. Оренштайна. Були надруковані великими накладками (від 10 до 150 тис. прим.) види Карпат, міст і селищ Галичини, листівки із зображеннями русинських типажів, військових, присвячені українській історії, річницям, пам'ятним подіям, святам (Різдвям, Великоднім) тощо.

Видавнича праця Я. Оренштайна в «Галицькій Накладні» несла освіту і знання у найширші верстви населення, він залучав для перекладів з іноземних мов, редагування та написання передмов

як знаних учених і письменників, так і молодих. З ним співпрацювали відомі люди краю. Видавець, осягнувши читацькі, а якщо дивитися ширше — духовні, потреби україномовного населення Галичини, прагнув його задовольнити змістовними, високохудожніми, водночас прибутковими і конкурентоспроможними виданнями.

Перша світова війна завдала Я. Оренштайнові значних матеріальних і моральних втрат. Позбувшись усього свого нерухомого майна, — друкарні, книгарні, а також частини присланих до друку рукописів, Я. Оренштайн був змушений покинути Коломию в пошуках нових перспектив.

Воєнні події, полон, матеріальні втрати не пригасили ентузіазму видавця до праці та відданості справам розвитку української культури. Зокрема, показовою була його поведінка після створення незалежної української держави у 1917 р. Хоча в цей час Я. Оренштайн проживав, як стверджує М. Вальо, у Відні, та без вагань вирушив до Києва для налагодження зв'язків з першим українським урядом [5, с. 257]. Відомо, що його приймали на найвищому урядовому рівні та ознайомилися із запропонованою ним програмою видань, серед яких були: повне зібрання творів Т. Шевченка, романи Панаса Мирного, О. Кобилянської, І. Франка, драми В. Пачовського та багато інших ґрунтовних праць з літератури, історії, мистецтва України [5, с. 257].

Київський відтинок діяльності Я. Оренштайна позначений також спробою розширити географію своїх видавничих послуг, дослідити місцеве книговидавниче та книготорговельне середовище, налагодити співпрацю з видавничими осередками. Навесні 1918 р. він, зокрема, нав'язує контакти з видавництвом «Друкар», яке в основу своєї програмної діяльності поклало ідеї відродження нації, активізацію освіти серед українського населення, формування світогляду на засадах прогресивної європейської та вітчизняної культури, що власне збігалось з видавничими пріоритетами Я. Оренштайна.

Спільними зусиллями «Галицької Накладні» і «Друкаря» були здійснені деякі видання, зокрема: «Німецько-український словар» [34], літературна характеристика «Марко Вовчок» В. Бойка [3] та ін. [35; 58], окремі філокартичні друки.

1918 рік В. Сімович називає «найкращим і найдогіднішим» загалом для українського книжкового руху і, зокрема, для видавничої діяльності Я. Оренштайна, який свій потенціал і набутий раніше досвід зумів застосовувати і в нових суспільно-політичних умовах. У цьому ж 1918 р. він заснував фірму «Українська Накладня» — спадкоємицю «Галицької Накладні», покликану певною мірою вирішувати нагальні потреби, поставлені суспільством перед видавничим сектором. Сама назва засвідчувала її всеукраїнський характер і завдання. У положенні про видавництво вказувалося, що воно продовжить справу, розпочату в Коломиї «Галицькою Накладнею» і займеться не лише друкуванням, а й розпродажем, поширенням творів українського письменства та мистецтва.

Програму книжкових видань на цей період було узгоджено на найвищому урядовому рівні в Києві.

Початок роботи «Української Накладні» був у всіх відношеннях успішним: розширяється збут книг, вони з'являються в київських каталогах, триває співробітництво видавця з урядом. У Києві Я. Оренштайн закладає велику книгарню української наукової літератури [50].

Однак виникли труднощі, пов'язані, в основному, з низькою технічною спроможністю усіх українських друкарень і їх перевантаженістю замовленнями від різних видавництв, а також браком паперу. Розв'язати їх намагалися через встановлення тісніших зв'язків із закордонними видавництвами та налагодження з їх допомогою друкування книг.

Для реалізації спільних з урядом видавничих планів та за його дорученням на початку осені 1918 р. Я. Оренштайн зі спеціальним посвідченням МЗС Української Держави виїхав до Німеччини, щоб обстежити там книговидавничий ринок і поліграфічні можливості. Йому вдалося налагодити контакти з друкарями, які мали шрифти різних слов'янських мов, зокрема української. У результаті друк видань «Української Накладні» вирішили зосередити в Лейпцигу, де були кращі технічні умови і поліграфія. Саме тут, під маркою «Української Накладні», започатковано «Соціально-політичну бібліотеку» під редагуванням доктора Володимира Левицького. Дещо пізніше з'явилася серія «Нова бібліотека», в якій публікували популярні, науково-популярні статті на різні теми, статті про українське

письменство, окремі твори українських і зарубіжних авторів з поясненнями та коментарями. Місцем видання зазначено Київ і Ляйпциг. «Потребу цих серій викликало саме життя, бо від 1918 р. попит на українську книгу зріс, скрізь відчувається брак друкованого слова», — писав В. Сімович [69, с. 6].

В умовах молодої української держави Я. Оренштайн нав'язав ділові стосунки з діячами Західно-Української Народної Республіки, всіляко підтримав державницькі прагнення галичан. І у своєму ставленні до України й української культури залишився послідовним і після знищення української незалежності. Коли навесні 1919 р. Київ зайняли більшовики, було знищено накладове підприємство та книгарню Я. Оренштайна разом із запасами книг, зв'язок між ним і місцевими видавничими колами перервався, а сам видавець вимушено подорожував між Коломиєю, Віднем, Лейпцигом і, можливо, Києвом [50].

Через тяжке і нестабільне суспільно-політичне становище в Україні, не маючи надій на його поліпшення, за порадою Євгена Петрушевича, Яків Оренштайн покидає Наддніпрянщину.

Є певні підстави вважати, що Я. Оренштайн щонайменше з осені 1919 р. перебував у Німеччині. Проукраїнське спрямування діяльності видавця давало йому можливість зберігати й підтримувати контакти з офіційними установами незалежної України за кордоном, органічно інтегруватися в еміграційне середовище за підтримки української інтелігенції, яка тут проживала, зокрема В. Сімовича, Б. Лепкого, З. Кузелі, В. Дорошенка та інших.

У 20-х роках ХХ ст. стало зрозумілим, що здійснення повномасштабної видавничої діяльності в Україні дуже ускладнилося. Видавнича справа тут занепадала у зв'язку з політичним і економічним тиском на цю галузь. А відносна економічна стабільність Західної України була сильно підірвана внаслідок Першої світової війни.

Реально оцінюючи ситуацію і свої можливості, Я. Оренштайн вирішив перенести видавництво і всі його потужності за кордон, до Німеччини, де для цього були кращі умови й уже підготований ґрунт. Таким шляхом, відомо, йшло не одно видавництво.

З вересня 1920 р. «Українська Накладня» відкриває філію в Берліні — важливому активному видавничому центрі, де розгорнули діяльність українські видавництва, редакції часописів, громадсько-політичні організації.

Відтоді розпочинаються важливі зміни в житті Я. Оренштайна, пов'язані з Німеччиною.

Новоствореним видавництвом у формі товариства з обмеженою відповідальністю, зареєстрованим 15 вересня в торговельному реєстрі в Берліні, а 23 вересня 1920 р. у додатку до головного торговельного реєстру Німецького імперського бюлетеня та Пруського королівського бюлетеня під назвою «Українська Накладня», керували Яків Оренштайн і Самуель Тауб. Засади його діяльності були визначені як суто комерційні: видання і продаж книжок і друків різного виду, переважно в Україні.

Діяльність Я. Оренштайна в Німеччині — особливий етап його життя. І лейпцизький, і берлінський періоди, тривалістю понад 20 років, виявилися надзвичайно плідними і якісними у професійному плані. Водночас вони відзначилися високою суспільною заангажованістю діяча та його тісними зв'язками з українськими політичними колами. Яків Оренштайн став помітною фігурою в дипломатичному середовищі і з серпня 1920 р. уже фігурує як радник Посольства Української Народної Республіки в Берліні. Для потреб нового видавництва, перспективи розвитку якого пов'язували насамперед з ринками Наддніпрянської і Західної України, українське зовнішньополітичне представництво передало своє приміщення.

Власне, тогочасні можливості дали підприємцю поштовх для розширення виробництва та сміливих видавничих планів. Однак суспільно-політичні зміни не сприяли здійсненню усього запланованого і справи знову довелося вести на власний ризик. Та незважаючи на це, «Українська Накладня», здобувши серед інших українських видавництв у Німеччині високий авторитет, продовжувала видавати відому серію «Загальна Бібліотека», а також заснувала низку нових книжкових серій. Основні обсяги виробництва, очевидно, здійснювалися в Лейпцигу, бо місцем виходу більшості книг зазначено «Київ ; Ляйпціг», рідше — «Київ ; Берлін». У Берліні, як зазначено на багатьох виданнях, були головні склади — магазини готової продукції, саме там видавниче підприємство «Українська Накладня» було зареєстроване (Kurfürstenstrasse, 83).

Змінюється і художнє оформлення книг — стає більш стилізованим і лаконічним, його супроводжує новий видавничий знак,

видання однієї серії гармонують в оздобленні та форматі. Загалом видання стають ще ошатнішими, збільшуються їхні накладні.

До роботи в «Українській Накладні» було залучено відомих і авторитетних діячів, учених, письменників, добре обізнаних з методологією наукової праці.

Закладено нову серію — «Бібліотека українських класиків і сучасних письменників», що поряд із «Загальною Бібліотекою» посіла особливе місце в біографії Я. Оренштайна. Без сумніву, видавець перебував на піку своєї творчої діяльності, збагачений значним життєвим і фаховим досвідом, що не могло не позначитись на змісті та якості тогочасних видань. Основну редакторську і текстологічну роботу в новоствореній серії виконували Богдан Лепкий і Василь Сімович. Підготовані ними до друку твори супроводжували ґрунтовні критичні матеріали, літературно-історичні статті, розлогі життєписи авторів. Показовими в цьому плані є видання творів Марка Вовчка, Т. Шевченка, І. Франка, Б. Лепкого та ін.

Як редакційно-видавниче опрацювання, так і поліграфічне оформлення «Бібліотеки українських класиків і сучасних письменників» заслуговує на увагу. Строге, стримане, майже винятково шрифтове оформлення обкладинок, містить необхідні для бібліографічного опису надзаголовкові й підзаголовкові дані, є водночас естетичним.

А за низкою показників загальної культури книги (структура, мовна грамотність, стилістика викладу наукового тексту, його складання, верстка, система допоміжних покажчиків, додатків, посилань, шрифти, якість друку) видання із зазначеної серії можуть і сьогодні слугувати взірцем високого професіоналізму.

Водночас з «Бібліотекою українських класиків і сучасних письменників» створювався масив видань масштабних українських та європейських романів і повістей. Репертуар виданого «Українською Накладнею» в ці роки вражає унікальним гроном яскравих талантів: А. Свидницький («Люборацькі»), І. Франко («Захар Беркут», «Основи суспільности», «Перехресні стежки»), О. Кобилянська («Царівна», «Земля»), А. Крушельницький («Рубають ліс»), І. Нечуй-Левицький («Кайдашева сім'я», «Причепя», «Хмари»), В. Винниченко («Записки Кирпатого Мефістофеля»), М. Яцків («Танець тіней») та ін.

Перелічені твори — це важливі віхи тогочасної української прози, що характеризувалася проблемно-тематичним та художнім розмаїттям, відзначалася інтенсивним жанрово-стильовим оновленням, по-своєму давала панораму політичних, суспільних і національних відносин в українському суспільстві першої половини ХХ ст. Важливо, що «Українська Накладня» надавала своїм читачам широку палітру видань талановитих авторів, незалежно від того, де вони творили — на Західній Україні, радянській Україні чи в еміграції, а також долучала до нового досвіду європейських літератур, подекуди достатньо сміливого і несподіваного.

Із зарубіжних творів, виданих у «Бібліотеці українських і чужих романів», — «Голем» Г. Майрінка, «Янгол смерти» К. Тетмаєра, «Син Агари», «Зима» П. Келлера, «Відродження» (три частини в перекладі В. Сімовича) Л. Толстого, «Мати» М. Горького та ін.

Чимало з надрукованого з'явилося українською мовою вперше («Голем» Г. Майрінка, «Пес Баскервілів» А. К. Дойля).

Тоді ж «Українській Накладні» пощастило приєднати засноване в цих роках музичне товариство «Україна» і видати в ньому велику музичну бібліотеку: до 1922 р. з'явилося більше п'ятдесяти творів українських композиторів, здебільшого за редакцією Євгена Турули. Це українські пісні для голосу у супроводі фортепіано, пісні маршеві, танкові, музика до «Кобзаря», до слів Б. Лепкого, І. Франка та інші. Вийшли «Співи» на Службі Божій з музикою О. Кошиця на підставі старовинного церковного співу.

«Українська Накладня» також видала оперети М. Лисенка («Наталка-Полтавка», «Різдвяна ніч», «Чорноморці», «Утоплена»). З'являються книги для навчання гри на скрипці та фортепіано українською, російською та німецькою мовами професора Л. Портнова, В. Барвінського та ін.

Поява значної кількості вартісних музичних видань внесла відчутний позитив насамперед у Галичині, де цей видавничий сегмент був значною мірою занедбаний. «Торбан» — найбільша музична накладня в колишній Австро-Угорщині, через війну припинила свою діяльність. Усі спроби видавати таку літературу розбивалися через брак покупців, повільні розпродажі, вартісність друку, що змушувало переносити його за кордон [20, с. 5].

Окремі зразки музичної продукції, яку видав Я. Оренштайн, є унікальними, оскільки в Україні не видавалися, не перевидавалися, почасти є маловідомими або й були знищеними, як, наприклад, весь композиторський доробок надовго викресленого з мистецького буття тоталітарною системою Василя Барвінського, обробки історичних пісень Миколи Лисенка, що вважалися, як відомо, ідеологічно небезпечними, колядки та інші речі, вилучені з ідеологічно-виховних міркувань. Для них характерне оригінальне художнє оформлення, висока якість друку. Ці видання не втратили свого значення донині та є актуальними як для дослідників, так і виконавців.

Наступним кроком у масштабних планах Я. Оренштайна стало придбання педагогічної бібліотеки «Нові виховні шляхи», над укомплектуванням якої працювали видавці та редактори Р. Смаль-Стоцький та В. Сімович. У серії було видано твори нових європейських педагогів (Кершенштойнер, Лей, Віннепен, Фестер).

Заслуговує на увагу й дитяча бібліотека («Книжка з кольоровими образками для дітей») «Української Накладні», де в 1919–1922 рр. публікувалися казки та байки українських і зарубіжних авторів (Л. Глібов, Є. Гребінка, С. Руданський, Ю. Федькович, І. Крилов, брати Грімм, Езоп, Ляфонтен, Г.-Х. Андерсен). Видано її («Червона Шапочка», «Кіт у сап'янцях», «Робінзон Крузо», «Лис», «Баба-Яга», «Мінхавзен» та ін.) на зразок аналогічних німецьких і московських видань, де всі ілюстрації були кольоровими.

З'являється і доволі масова «Бібліотека кримінальних романів», яку характеризує висока літературна вартість та якісний переклад.

Крім серій, накладня видала багато позасерійних видань — словників іншомовних слів кишенькового формату, навчальних книг («Історія України» М. Аркаса, 1922 р., «Історія українського письменства» С. Єфремова, 1919 р., «Граматика української мови» В. Сімовича, 1921 р.) та інших.

Багато творів в «Українській Накладні» виходить другим виданням, оскільки на них тривав попит, а коломийські друки були до того часу розпродані або знищені під час російської інвазії. Саме так В. Сімович у редакційній статті до другого виправленого видання «Суєти» І. Карпенка-Карого пояснив цю ситуацію [68].

Берлінські видання «Української Накладні» були досить дорогими, особливо для країн з низькою валютою. Хоча такий стан ніяк не був пов'язаний з ціновою політикою Я. Оренштайна. Висока вартість видань зумовлювалася насамперед об'єктивними причинами — економічною кризою 1919–1920 рр. в Німеччині та Австрії, що дуже змінила умови книгодрукування. Але тут слід додати, що одним із напрямів видавничої стратегії Я. Оренштайна було друкування, крім іншого, і дорогого естетичного ексклюзиву, як наприклад, розкішного настольного видання (450 × 340 мм) «Гайдамаків» Т. Шевченка [1919] — копії петербурзького 1886 р. Ілюстроване в техніці сепії Опанасом Сластіоном, супроводжуване портретом роботи Фотія Красицького 1906 р., у полотняній обкладинці Володимира Січинського, воно стало одним з кращих серед аналогів свого часу.

Крім книжкової продукції, особливе місце у видавництві Я. Оренштайна і надалі займало друкування поштових художніх листівок, що приносило сталий прибуток. Тут побачили світ українські історичні листівки О. Сластіона, М. Пимоненка, А. Куїнджі, Ю. Панкевича, С. Бурка та ін. Особливо популярними стали багатотиражні видання карток з ілюстраціями О. Сластіона, якими супроводжувалися п'ятитомне видання творів Кобзаря і поеми «Гайдамаки», та сім серій листівок (56 карток) під загальною назвою «Малярські твори Шевченка», друковані сепією 1918 р., скоріш за все, у Лейпцигу.

Я. Оренштайн з самого початку своєї діяльності намагався не тільки видавати українські книжки і робити це на якісно новому рівні, а й поширювати і пропагувати українську книжку по всьому світові, навіть не свого видавництва [5, с. 257].

Це, власне, і було головним постулатом накладні. Для реалізації його на практиці довелося шукати нові ринки збуту власної і почасти чужої продукції, особливо після того, як більшовицька окупація України закрила доступ туди всьому, що друкувалося за кордоном. Видавець зав'язав контакти з українською еміграцією за океаном і в лютому 1921 р. виїхав до США і Канади, власне кажучи, як своєрідний промоутер української культури й української книги в тогочасному світі. Подорож була, очевидно, продуктивною, бо

книги видавництва з'явилися в асортименті української книгарні у Вінніпегу, в книгарні Українського Народного Союзу «Свобода» в Нью-Йорку тощо.

Як і в коломийській період, вихідні дані книжок Я. Оренштайна з якихось причин неповні, оскільки майже ніде не вказано рік їх появи. Доводиться здійснювати спеціальні дослідження, щоб встановити хоча б приблизно дату виходу в світ кожної книги.

Очевидно, що тематика книжок лейпцизько-берлінської накладні дещо відрізнялася від коломийської і була, як вважає А. Курдидик, — «спрямована її основними редакторами головно на друкування класиків української літератури. Наскільки в такій видавничій програмі було впливу та коштів Якова Оренштайна важко устійнити» [32, с. 321].

Незважаючи на це, «Українська Накладня», в основному, зберегла орієнтири та стратегічні позиції свого галицького попередника, а творчий доробок Я. Оренштайна позначений безсумнівними і вагомими досягненнями. Передовсім вони пов'язані з виданням літературної спадщини Т. Шевченка, яка майже повністю припадає на закордонний період діяльності «Української Накладні». У ній побачили світ як окремі твори Т. Шевченка [74; 77], так і зібрання творів у трьох та п'яти томах [75; 76]. Незаперечна значущість цих видань, як і багатьох інших, досягнута завдяки висококваліфікованій науково-текстологічній та редакторській роботі Б. Лепкого і В. Сімовича.

Доповнюють Оренштайнову шевченкіану три збірники (сукупно 56 композицій) музичних творів на слова Т. Шевченка, яку уклав професійний музикант Євген Турула [52]. Зауважимо, що значну кількість тогочасних видань творів письменника в еміграції, які відігравали важливу роль у самоствердженні українців, їх невіддільності від Батьківщини, здійснив саме Я. Оренштайн, що дає підстави стверджувати про його особливий внесок у зарубіжну шевченкіану. Каталоги «Української Накладні», що вийшли 1921 р., 1922 р., дають змогу певною мірою оцінити її суттєвий тогочасний доробок [23; 25].

За таким, здавалося б, зовнішнім успіхом видавничої фірми Я. Оренштайна в окреслений період крилася глибока внутрішня

криза: неможливість транспортувати з Німеччини до України приблизно 40 вагонів уже готової книжкової продукції (що перебувала в Лейпцизі й Відні). Перспективи збуту продукції фірми, як зазначалося вище, пов'язували насамперед з вітчизняними ринками. Однак розвиток подій в Україні робив малоімовірною в близькій перспективі реалізацію на її теренах виданого за кордоном. Складність ситуації підсилювалась тяжким фінансовим становищем самого видавця через вкладені в підприємство значні кошти, судові справи, а також ймовірністю його переслідування польськими органами держбезпеки.

Незважаючи на це, Я. Оренштайн планує повернутися в Галичину і восени 1924 р. остаточно вирішує відновити видавничу працю на її теренах. Відвідує для цього Варшаву, Львів, Станиславів і Коломию. У намірах було, зокрема, «реабілітувати» себе в очах польських поліційних і самоврядних властей. Ці спроби зафіксовано в листах до органів влади Другої Речі Посполитої.

Однак польська влада дозволила на повернення діяча не дала. Головні звинувачення полягали в тому, що він активно підтримував і фінансував ЗУНР, виступав на мітингах, видавав, як вважали, ворожі щодо Польської держави книжки.

Оскільки дії видавця щодо повернення в Галичину виявилися марними, вже у грудні того самого року він від'їжджає до Німеччини, ангажуючись час від часу в «галицькі справи» як персональний посередник у складних польсько-єврейських і польсько-українських етнополітичних відносинах, зокрема за участі УВО. Втім, надалі активною діяльністю Я. Оренштайн займатися уже не міг ані у видавничому, ані в громадсько-політичному напрямках. Докладно цей період його життя вивчив І. Монолатій і подав у монографії та кількох дуже ґрунтовних публікаціях [40; 45; 46; 70].

Дослідження Оренштайнової біографії після листопада 1925 р. дуже ускладнював фактичний брак документальних джерел, які зберігаються, в основному, в зарубіжних архівосховищах. Обстежити їх та певною мірою висвітлити останні роки життя видавця зміг знову ж таки Іван Монолатій. Невтомні пошуки привели дослідника до Федерального архіву Німеччини, де перебувають неопубліковані досі архівні документи, зокрема Оренштайнові листи

до інституцій Третього Райху. Їхнє ретельне вивчення дало можливість вченому реконструювати перебіг життя видавця в нацистській Німеччині в 1935–1940 рр.

Після приходу до влади нацистів Я. Оренштайн зазнав утисків і переслідувань, а видавнича фірма підлягала ліквідації. Усі спроби це опротестувати, мотивуючи виключно культурною працею і виданням лише українських книжок, успіху не мали. Видавництво збанкрутувало, багато книжок залишилося на складах у Берліні та в Лейпцигу нереалізованими.

Про перебування Я. Оренштайна в Берліні є поодинокі згадки в архівах за 1938 р., а останні листи, які є в розпорядженні дослідників, — за 1940 р. Певний час вважалося, що 1938 року він переїхав із сім'єю до Варшави, де знов-таки заснував книгарню, і там міг перебувати до початку війни. Однак документи у варшавських архівах засвідчують, що книгарню там заснував уже його син Йосип, який пізніше виїхав до Львова, де і загинув у львівському гето разом із сестрою та її чоловіком.

Місце і дата смерті видавця до недавнього часу не були встановлені. Ці відомості у 2014 р. І. Монолатій знайшов в ізраїльському меморіалі жертвам голокосту «Яд Вашем», де проходив стажування. Він виявив джерела, які точно вказують місце і дату розстрілу Я. Оренштайна — 12 вересня 1942 р. у гето Варшави, за кілька днів перед відправленням до концтабору Треблінка [40, с. 399; 43].

Діяльність Якова Сауловича Оренштайна, безперечно, потребує подальшого вивчення. Його патріотизм, працездатність, відданість справі, загалом уся повнота життєвих фактів свідчать про непересічну особистість у культурному просторі України.

Очевидною є його роль у видавничому поступі тогочасного українства. У малосприятливій для національного розвитку ситуації Я. Оренштайн зумів втілити найефективніші моделі видавничої справи. Вдала організація виробництва, чітке визначення прямої діяльності, вміло поставлена реклама забезпечували самоокупність книжкової продукції та втілення задуманих видавничих проєктів при різних, навіть найбільш несприятливих з політичної точки зору, умовах.

Репертуар видавництва, які провадив Я. Оренштайн, вражає кількісними і якісними показниками. Сформовано його з видань класичних і тогочасних творів української та світової літератури, підручників для середніх і високих шкіл, дитячих, наукових, науково-популярних книг, словників, атласів та ін., що задовольняли культурно-освітні потреби україномовного читача як на етнічних територіях, так і за їхніми межами.

Упродовж життя Я. Оренштайн видав близько 350 назв книг, більшість з яких згрупована, за нашими підрахунками, в 11 серіях. Особливе місце в репертуарі займає серія «Загальна Бібліотека»: великий обсяг та високий художній, науковий, поліграфічний рівень дає підстави виокремити її серед інших. Слід відзначити багатство тематики, жанрову палітру та гнучкість дизайнерських рішень, зумовлених читацьким призначенням окремих видань.

Перегляд різноманітних джерел, пов'язаних із життєписом і діяльністю Я. Оренштайна, дає змогу припустити, що його видавничий доробок не вичерпується кількістю праць, — їх може бути значно більше, що відкриває нові можливості для дослідників.

Серед завдань з подальшої наукової розробки проблеми є докладний розгляд і всебічне вивчення історико-функціонального та тематичного аспектів роботи «Галицької Накладні» й «Української Накладні», чому сприяло би створення розширеного каталогу їхніх видань. Також актуальним напрямом розвитку цієї тематики залишається дослідження життя і діяльності Якова Сауловича Оренштайна в його зв'язках і взаємодії з українською культурою, проблемою міжнаціональних відносин у Галичині в умовах нових політичних реалій міжвоєнного періоду.

1. *Биковський Л.* Книгарні-бібліотеки-академія : спомини (1918–1922) / *Лев Биковський* ; передм. (с. 8) *Н. Полонської-Василенко* ; літ. ред. *Костя Туркала*. — Мюнхен ; Денвер : Дніпрова хвиля, 1971. — 156 с. : фото. — (Українське історичне товариство ; Серія: Мемуаристика ; ч. 2).
2. *Биковський Л.* Яків Оренштайн / *Лев Биковський* // *Наша Батьківщина* (Нью-Йорк). — 1963. — 11 трав. (чис. 21/22). — С. 4-5 ; 25 трав. (чис. 23). — С. 4 ; 15 черв. (чис. 24/25). — С. 76.

3. *Бойко В.* Марко Вовчок / *Василь Бойко* ; передм. — С. 3-7 ; [вступ]. — С. 8-9. — Київ ; Ляйпціг : Українська Накладня. Друкарня К. Г. Редера в Ляйпцігу, [1923]. — 240 с. — Бібліографічний покажчик. — С. 229-238. — (Загальна Бібліотека ; № 185–187. Літературні характеристики українських письменників ; [№] 5).
4. *Вальо М.* Видавнича діяльність Якова Оренштайна в контексті української культури : [передм.] / *Марія Вальо* // Яків Оренштайн — феномен української видавничої справи : каталог виставки (до 120-річчя від дня народження) / [уклад.: *Олена Канчалаба, Іван Гречко* ; НАН України, Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника, Клуб греко-католицької інтелігенції. — Львів : [б. в.], 1998. — С. 6-13 ; С. 17-24. — Українською та німецькою мовами.
5. *Вальо М.* Оренштайн Яків / *Марія Вальо* // Українська журналістика в іменах : матеріали до енцикл. словника / за ред. *М. М. Романюка*. — Львів, 1999. — Вип. 6. — С. 253-259. — Бібліогр.: 10 назв.
6. *Вальо М.* Яків Оренштайн — феномен української видавничої справи / *Марія Вальо* // Літературний Львів. — 1994. — Чис. 10/11. — С. 13 ; портр.
7. *Вальо М. А.* Видавнича діяльність Якова Оренштайна в контексті українського національного відродження / *М. А. Вальо* // Українська періодика: історія і сучасність : доп. та повідомл. третьої Всеукр. наук.-теорет. конф. (Львів, 22-23 груд. 1995 р.). — Львів, 1995. — С. 32-37.
8. *Васильчук М.* Письменство на Коломийщині. Друга половина XVI століття — 1939 рік / *Микола Васильчук* ; передм. «Дар пам'яті» (с. 3-5) *Степана Андрійшина* ; ред. *Микола Савчук* ; «Про автора» (с. 78-79) *Василя Глаголюка*. — Коломия : Народний Дім, 1993. — 80 с., фото.
9. *Васильчук М.* Українська видавнича справа в Коломиї (друга половина XIX — XX ст. / *Микола Васильчук* ; [ред. *В. А. Плахта*]. — Коломия : Вік ; Вільний голос, 2003. — 240 с.
10. *Васильчук М.* Українська видавнича справа в Коломиї (друга половина XIX — XX ст. / *Микола Васильчук*. — 2-ге вид., переробл. і допов. — Коломия : Вік, 2012. — 224 с.
11. *Васильчук М. М.* Українські видання в Коломиї (друга половина XIX — XX ст.): історико-функціональний і тематичний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.08 «Журналістика» / *Васильчук Микола Миколайович* ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — Київ, 2003 — 20 с.
12. *Вишиванюк І.* Такий уже й феномен з Оренштайна / *Іван Вишиванюк* // Коломийський вісник. — 1999. — 7жовт.

13. *Вовчок М.* Не до пари до пари й інші народні оповідання / *Марко Вовчок*. — Коломия : Галицька накладня Якова Оренштайна в Коломиї ; Winnipeg Man. : Ruthenian Book-Store. З друкарні Я. Оренштайна (Кисілевський) в Коломиї, [1914]. — 62, [2] с. — (Загальна Бібліотека ; № 129).
14. Галицькі українські народні пісні. — Коломия : Галицька Накладня Якова Оренштайна, 1900. — 140 с.
15. *Дашкевич Я. Р.* Взаємовідносини між українським та єврейським населенням у Східній Галичині (кін. XIX — поч. XX ст.) / *Я. Р. Дашкевич* // Український історичний журнал. — 1990. — № 10. — С. 63-73.
16. *Дорошенко В.* Видавництва / *В. Дорошенко, П. Зленко* // Енциклопедія українознавства. Загальна частина: в 2 т. / під голов. ред.: *Володимира Кубійовича і Зенона Кузеля*. — Мюнхен ; Нью-Йорк : Молоде Життя, 1949. — Т. 1 (III). — С. 972-981.
17. *Дорошенко Д.* Українські видавництва за кордоном в 1918–1919 рр. / *Д. Дорошенко* // Книжка. Вістник українського книжкового руху (Станиславів). — 1921. — Верес. (чис. 3). — С. 82-85.
18. *Забочень С.* На спомин рідного краю. Україна у старій листівці : альб.-кат. / *Степан Забочень, Олег Поліщук, Володимир Яцюк*. — Київ : Криниця, 2000. — 508 с. : іл., фото. — (На спомин рідного краю).
19. *Закшевський В.* Всесвітня історія: Для висших клас середних шкіл / *Вінкентій Закшевський* ; 3 VII-го переробленого польського видання переложив з дозволу Автора *Олександр Барвіньський*. — Коломия : накладом «Галицької Накладні» Я. Оренштайна. Друк. А. В. Кисілевського і Ски, 1912. — Т. 1 : Старинна історія. — Х, 286 с.
20. *Залеський О.* Стан українських музичних видавництв / *О. Залеський* // Книжка. Вістник українського книжкового руху (Станиславів). — 1921. — Черв. (№ 2). — С. 4-5.
21. Звіт приватної жіночої семінарії (кружка українського педагогічного товариства в Коломиї). — [Коломия, 1914]. — Описано за дж.: *Васильчук М.* Українська видавнича справа в Коломиї (друга половина XIX — XX ст. / *Микола Васильчук*. — Коломия, 2003. — С. 197.
22. *Ісаєвич Я.* Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми / *Я. Ісаєвич*. — Львів : НАН України, Ін-т українозн. ім. І. Крип'якевича, 2002. — 520 с.
23. Каталог видавництв: «Українська Накладня» (Київ, Ляйпціг), «Галицька Накладня» (Коломия), «Ukrainian publishing» (Winnipeg Man), «Українське видавництво в Катеринославі», т-во «Дзвін» (Київ, Відень) / уклад. і авт. передмови (с. 3-9) *Василь В-ля [Василь Сімович]*. — Берлін

- [Українська Накладня]. Друковано в друкарні К. Г. Редера, тов. з обмеженою порукою в Ляйпцігу, 1922. — 64 с.
24. Каталог «Загальної Бібліотеки» і інших видавництв «Галицької Накладні» Якова Оренштайна в Коломії (в Галичині). — [Коломия, 1914 ?]. — 16 с., [8 нумер. с.]. — С. [23].
25. Каталог «Української Накладні», Київ ; Ляйпціг ; «Галицької Накладні», Коломия ; «Ukrainian Publishing», Winnipeg Man ; Кооперативного Товариства «Українське Видавництво в Катеринославі» / [уклад. Я. Орендштайн]. — Berlin : Издательства Я. Орендштайна, Коломия, 1921. — [16] с.
26. *Ковтун В.* Другий після Всевишнього (ще за Австро-Угорщини на Прикарпатті наймасовішими тиражами видавали листівки, присвячені життю і творчості Кобзаря) : інтерв'ю з істориком, педагогом *Валерієм Ковтуном* / записав *Іван Крайній* // Україна молода. — 2013. — 7/8 берез. (№ 36). — С. 19 : портр.
27. *Копистянський А.* Оповідання з історії австрійсько-угорської держави в звязи з всесвітньою історією / *Адріян Копистянський*. — Коломия : Галицька Накладня Якова Орендштайна. З друкарні І. Єгера, Львів, 1914. — 210, X с. : іл. — Додатки: Літописна табличка ; Положене місцевостей ; Спис ілюстрацій.
28. *Кордуба М.* Географічний атлас. Містить 24 карт головних і 11 побічних / *Кордуба Мирон*. — Коломия : накладом Галицької Накладні Якова Орендштайна, [1914 ?]. — 24 с.: карт.
29. *Кошик Н.* Марія Вальо як дослідник видавничої діяльності Якова Орендштайна / *Наталія Кошик* // Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаніка : зб. наук. праць. — Львів, 2015. — Вип. 7 (23). — С. 198-207. — Бібліогр.: 19 назв.
30. *Кошик Н.* Яків Орендштайн як видавець творів Тараса Шевченка / *Наталія Кошик* // Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаніка : зб. наук. праць. — Львів, 2014. — Вип. 6 (22). — С. 81-98. — Бібліогр.: 26 назв.
31. *Крушельницький А.* Іван Франко. (Поезія) / *Антін Крушельницький*. — Коломия : Галицька Накладня Якова Орендштайна, [1909 ?]. — 279 с. — (Загальна Бібліотека ; № 12-14). — (Літературні характеристики українських письменників ; [№] I). — Датовано за дж.: Репертуар української книги, 1798–1916..., Т. 6, № 13605; ЛНВ, 1909, кн. 11, с. 415.
32. *Курдидик А.* Друковане слово в Коломії / *Анатоль Курдидик* // Коломия й Коломийщина : збірник споминів і статей про недавнє минуле. — Філадельфія : Видання Комітету Коломиян, 1988. — С. 313-324. — (Наукове товариство імені Шевченка, Український архів ; т. 46).

33. *[Лепкий Б.]*. Маркіян Шашкевич. З ілюстраціями / Написав *Б. Л.* Від автора. — С. VI–VIII ; Закінченне. — С. 103-108. — Галицька Накладня Якова Оренштайна в Коломиї. З друкарні Кисілевського і Ски в Коломиї, [1912]. — 108 с. : іл., портр. — («Загальна Бібліотека» ; № 105-107 ; Літературні характеристики українських письменників ; чис. 2). — Датовано за дж.: Книга в Україні. 1861–1917 : матеріали до репертуару української книги. — Київ, 2006. — Вип. 9 : Л. — С. 114 (№ 32.154).
34. *[Лепкий Б.]*. Німецько-український словар / *Н. М.* — Коломия ; Київ : Галицька Накладня. Тов. «Друкар», 1918. — 376 с. = *N. M.* Deutsch-Ukrainischer Wörterbuch / Vorwort *N. M.*, s. IV–VI. — Kolomea : Halutzka Nakladnia ; Kyjiv : Verlagsverein «Druckar», 1918. — 376 s. — Титульний аркуш і передмова паралельно німецькою та українською мовами.
35. *[Лепкий Б.]*. Своє життя: (Розмови на біжучі теми) / *Петро Тихий*. — Київ ; Ляйпціг : Українська Накладня ; Коломия : Галицька Накладня ; Winnipeg, Man. : Ukrainian Publisher. Из друкарні Шарфого у Вещлярі, 1918. — 62 с. : іл. — На окремій сторінці після титульного аркуша зазначено: Книжечка прикрашена між іншими численними знімками з нашої старовини, які видало Т-во «Друкар» і «Галицька Накладня».
36. *Макарушка Е.* Словарець до «Споминів про галлійську війну» Гая Юлія Цезаря / уклад *Е. Макарушка*. — [Коломия : Галицька Накладня, 1912]. — Описано за дж.: *Монолатій І.* Галицька накладня / *Іван Монолатій* // Енциклопедія Коломийщини / за ред.: *Миколи Васильчука, Миколи Савчука* ; Ред.-вид. комітет «Енциклопедія Коломийщини». — Коломия : Вид.-полігр. т-во «Вік», 2006. — Зш. 4: літери Г, І. — С. 21.
37. *Макогон Д.* Проти филі : новелі / *Макогон Дмитро*. — Коломия : З друкарні Я. Оренштайна (Кисілевського) в Коломиї, 1914. — 77 с. — На с. 4 обкл. — книготорговельна реклама skleпу [магазину] Видавничої Спільки українського учительства в Коломиї.
38. Метрика народження сина Саула і Альти Марієм з Готлібів. Відпис від 22 серпня 1924 р. [Коломийське повітове староство, м. Коломия. Листування з органами поліції про розслідування діяльності представника Міністерства освіти ЗУНР — Оренштайна Якуба Сауловича] // ДАІФО. — Ф. 8-сч, оп. 1, спр. 8-с. — Арк. 19. Публікація: *Монолатій І.* Індивідуальний рівень міжнетічної взаємодії (модель Я. Оренштайна) / *Іван Монолатій* // Особливості міжнетічних взаємин у західноукраїнському регіоні в Модерну добу / за заг. наук. ред. *В. В. Марчука*. — Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2007. — 280 с.

39. Мій рідний край : альб.-кат. листівок / упоряд. *Петро Корпанюк* ; консультант *Василь Корпанюк* ; ред. *Марта Боянівська* ; «Слово до читача» *Василя Корпанюка* (с. 5) ; передм. «Філокартія Петра Корпанюка» *Архива Данилюка* (с. 7-20). — Київ : Вид. дім «АДЕФ Україна», 2007. — 384 с.
40. *Монолатій І.* Вічний Жид з Коломиї. «Українець» Мойсеєвого визнання Яків Саулович Оренштайн» / *Іван Монолатій*. — Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2015. — 461 с.
41. *Монолатій І.* Єврейський видавець на тлі модерної доби: Яків Оренштайн і конфігурації українсько-єврейських взаємин / *Іван Монолатій* // Історико-культурна спадщина Прикарпаття : науковий збірник на пошану Петра Арсенича з нагоди його 70-річчя. — Івано-Франківськ : Нова зоря, 2005. — С. 419-434.
42. *Монолатій І.* Індивідуальний рівень міжетнічної взаємодії (модель Я. Оренштайна) / *Іван Монолатій* // Особливості міжетнічних взаємин у західноукраїнському регіоні в Модерну добу / за заг. наук. ред. *В. В. Марчука*. — Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2007. — С. 144-167.
43. *Монолатій І.* Історична пам'ять — велика політика [Електронний ресурс] / розмову з д-ром політ. наук *Іваном Монолатієм* записала *Олена Нечвідова*. — Режим доступу : ZBRUC.eu/node/25322. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 6 серп. 2014 р.
44. *Монолатій І.* Коломийські книжкові видання 1864–1941 рр. : каталог / *Іван Монолатій* // Літопис Коломийський : наук.-попул. вісник музею історії міста Коломиї. — 1993. — Чис. 1 : Друковане слово Коломиї. — С. 2-29.
45. *Монолатій І.* Кореспонденція Якова Оренштайна 1920–1930-х років з інституціями Другої Речі Посполитої та Німецького Райху як джерело до біографії видавця / *Іван Монолатій* // *Judaica Ukrainica*. — 2014. — № 4. — С. 80-109.
46. *Монолатій І.* Львівська подорож Якова Оренштайна 1924 року: невдала спроба реалізації українського проекту / *Іван Монолатій* // *Ї* : незалежний культурологічний часопис. — 2008. — № 51 : Гебрейський Львів. — С. 229-235.
47. *Монолатій І.* Мене завжди цікавили «артикулятори» [Електронний ресурс] / *Іван Монолатій* ; спілкувався *Василь Карп'юк*. — Режим доступу: <http://zbruc.eu/node/48630>. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 8 берез. 2016 р.
48. *Монолатій І.* Оренштайновий світ України / *Іван Монолатій* // *Ї* : незалежний культурологічний часопис. — 2007. — Чис. 48 : Гебрейський усесвіт Галичини. — С. 94-138.

49. *Монолатій І.* «Український джентельмен західньо-європейського покрою і жидівської національності»: штрихи до етнополітичного портрета Якова Оренштайна / *Іван Монолатій* // *Judaica Ukrainica*. — 2013. — № 2. — С. 152-186.
50. *Монолатій І.* Яків Оренштайн і видавництво «Галицька накладня» у лихоліттях Першої світової війни: генезис, характер, перебіг і наслідки / *Іван Монолатій* // *Доля єврейських громад Центральної та Східної Європи в першій половині ХХ століття* : матеріали конф. (Київ, 6-28 серп. 2003 р.). — С. 54-70. — Режим доступу: <http://judaica.kiev.ua/old/Conference/Conf2003/51.htm>. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 30 груд. 2016 р.
51. *Мостович П.* Список слів до латинських вправ для II класу / уклад *Прокіп Мостович*. — Коломия : Галицька Накладня, 1912. — Увійшли: словник, список власних імен у латинському й українському написаннях.
52. *Музика до «Кобзаря»* : [ноти] / слова *Т. Шевченка* ; зібрав *Є. Турула*. — Київ ; Ляйпціг : Українська Накладня ; Коломия : Галицька Накладня ; Winnipeg, Man : Ukrainian Publishing, [1917–1923]. — I. Соля на сопран й альт. — 25 с. — (Видавництво «Україна» ; чис. 7) ; II. Хори. Зш. 1. — 57 с. ; Хори. Зш. 2. — 52 с. — (Видавництво «Україна» ; чис. 10).
53. *Найкрасші загадки і забавки для старих і молодих*. — Коломия : Галицька Накладня Якова Оренштайна в Коломій ; Winnipeg (Canada) : Ruthenian Book Store. З друкарні Я. Оренштайна (Кисілевського) в Коломій, [1914]. — 68 с. — На с. 2-4 обкл. — реклама видань «Галицької Накладні». — Описано за дж.: *Українська книга в Галичині...* Т. 1, № 238.
54. *Народний Декляматор* : [зб. віршів укр. авторів] / уклад. *Антін Крушельницький* ; «Передне слово впорядчиків» [*Ярослава Весоловського* ?], с. III–V ; Вступні замітки (Що і як деклямувати?; Як устроювати народні вечерниці?), с. VI–X. — Коломия : накладом Я. Оренштайна. З друкарні Вільгельма Браукнера в Коломій, 1903. — 306 с. — Упорядники не зазначені. — Назви розділів подані у змісті.
55. [*Оренштайн Я.*]. Від видавництва / [*Я. Оренштайн*] // *Лепкий Б.* Начерк історії української літератури. Кн. 1 (До нападів Татар) / написав *Богдан Лепкий*. — Коломия : Галицька Накладня Якова Оренштайна ; Москва : Іван Соломчак. З друкарні А. В. Кисілевського і Ски в Коломій, [1909]. — (Загальна бібліотека ; № 1-6). — С. 318-320. — Підп.: *Галицька Накладня*.
56. *Оренштайн Яків* // *Енциклопедія українознавства* : слов. частина / голов. ред. *Володимир Кубійович*. — Париж ; Нью-Йорк, 1966. — Т. 5. — С. 1869.

57. Оренштайн Яків // Українська Загальна Енциклопедія : Книга знання в 3 т. / під голов. ред. Івана Раковського. — Львів ; Станиславів ; Коломия : Вид. кооперативи «Рідна школа», [1933]. — Т. 2 (З-Р). — С. 938.
58. Пачовський В. Малий Святослав Хоробрий : діточа гра-казочка в 4 діях / Василь Пачовський. — Київ : Видавниче т-во «Друкар» ; Коломия : Галицька Накладня Я. Оренштайна. Накладом автора, 1918. — 79 с.
59. Прохання Якова Оренштайна про відшкодування збитків, заподіяних російськими військами. [Коломийська повітова оціночна комісія, м. Коломия] // ДАІФО. — Ф. 607, оп. 1, спр. 28. — Арк. 3, 3 зв., 10 зв. Публікація: *Монолатій І.* Індивідуальний рівень міжетнічної взаємодії (модель Я. Оренштайна) / *Іван Монолатій* // Особливості міжетнічних взаємин у західноукраїнському регіоні в Модерну добу / за заг. наук. ред. В. В. Марчука. — Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2007. — 280 с.
60. Пшеничний Є. Яків Оренштайн і його видавнича діяльність / Євген Пшеничний // Єврейська історія та культура в Україні : матеріали конф., Київ, 8-9 груд. 1994 р. / Асоціація єврейських організацій та общин України ; Асоціація юдаїки: наук.-дослід. центр. — Київ, 1995. — С. 160-164. — Українською та російською мовами.
61. [Реклама] // Коломийське слово. — 1914. — 12 лют. (чис. 5) ; 26 лют. (чис. 7). — С. 2. — Рубр.: Реклама.
62. [Реклама] // Покутський вісник. — 1918. — 15 груд. (№ 10). — С. 4.
63. Романюк М. М. Українські часописи Коломиї (1865–1994 рр.): іст.-бібліогр. дослідження / М. М. Романюк, М. В. Галушко ; передм.: «Метрополії національного поступу» (с. I–IV) В. Качкана ; «Слово до читача» (с. 1-3) ; «Становлення і розвиток української періодики Коломиї» (с. 4-31) М. Романюка і М. Галушко ; наук. консульт. Я. Р. Дашкевич ; обл. худ. З. Ф. Стецьківа. — Львів, 1996. — 238 с.
64. Саводникъ В. Краткій курсъ исторіи русской словесности. С древнѣйшихъ временъ до конца XVIII вѣка. Съ иллюстраціями въ текстъ / В. Саводникъ. — Коломея : Издательство Я. Оренштейна, [1915–1916]. — 484 с. : илл., ноты. — Передрук з: *Саводникъ В.* Краткій курсъ исторіи русской словесности. С древнѣйшихъ временъ до конца XVIII вѣка. Съ иллюстраціями въ текстъ и на отдѣл. листахъ (портреты, снимки съ рукописей и т. д.). — Изданіе 2-е, исправленное и дополненное / В. Саводникъ. — Москва : Типо-литографія Т-ва И. Н. Кушнеревъ и К°, 1915. — IV, 484 с., илл., факс, ноты.

65. *Саводникъ В.* Очерки по истории русской литературы XIX-го вѣка : в 2 ч. / *В. Саводникъ*. — Коломея : Издательство Я. Оренштайна, [1914]. — Ч. 1 (с портретами русских писателей). — II, 415 с. : илл. ; Ч. 2 (съ приложеніемъ синхроническихъ таблицъ. — 340 с.
66. *Савчук М.* «Загальна бібліотека» / *Микола Савчук* // Енциклопедія Коломийщини / за ред. *Миколи Савчука*. — Коломия : Вік, 2014. — Зш. 6 : Е-Й. — С. 70-71.
67. *Серета Н.* Тематичний спектр видань Якова Оренштайна / *Наталія Серета* // Друкарство. — 2006. — № 5 (70). — С. 89-92. — Бібліогр.: 9 назв.
68. [*Сімович В.].* Від редакції / *Василь Верниволя* // *Карпенко-Карий І.* Суєта : комедія в чотирьох діях: (Картини) / *І. Карпенко-Карий*. — Нове переглянене й випр. вид. — Київ ; Ляйпціг : Українська Накладня. Друкарня К. Г. Редера, [1922]. — С. 132.
69. [*Сімович В.].* [Передмова] / *Василь В-ля* // Каталог видавництв: «Українська Накладня» (Київ, Ляйпціг), «Галицька Накладня» (Коломия), «Ukrainian publishing» (Winnipeg Man), «Українське видавництво в Катеринославі», т-во «Дзвін» (Київ, Відень). — Берлін : Друковано в друкарні К. Г. Редера, тов. з обмеженою порукою в Ляйпцігу, 1922. — С. 3-9.
70. Таємний рапорт коломийського староства про перебування Якова Оренштайна у Львові. [Коломийське повітове староство, м. Коломия] // ДАІФО. — Ф. 2-сч, оп. 1, спр. 245. — Арк. 15. Публікація: *Монолатій І.* Індивідуальний рівень міжетнічної взаємодії (модель Я. Оренштайна) / *Іван Монолатій* // Особливості міжетнічних взаємин у західноукраїнському регіоні в Модерну добу / за заг. наук. ред. *В. В. Марчука*. — Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2007. — 280 с.
71. *Тугай Л.* Повернення легендарного Оренштайна / *Леся Тугай* // Галичина. — 2015. — 25 лют. — С. 1.
72. Україна в поштовій листівці Якова Оренштайна / упоряд.: *Валерій Ковтун, Сергій Полегенький* ; передм.: *Микола Васильчук, Іван Монолатій*. — Коломия : Вік, 2004. — 226 с. — (Серія «Українське мистецтво у старій листівці» ; вип. 2).
73. *Шевченко І. О.* Видавнича політика Якова Оренштайна як стратегія поведінки сучасного видавництва / *І. О. Шевченко* // «Наукова школа Романа Іванченка»: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. до 60-річчя Видавничо-поліграфічного інституту, 55-річчя кафедри видавничої справи та редагування, до 85-ї річниці з дня народження професора Р. Г. Іванченка (1929–2004). — Київ : НТУУ «КПІ», 2014. — С. 259-269. — Бібліогр.: 8 назв.

74. Шевченко Т. Гайдамаки : поема / *Тарас Шевченко* ; передм. і за ред. *Василя Верниволи [Василь Сімович]*. — Київ ; Ляйпціг : Українська Накладня. Друковано в друкарні К. Г. Редера в Ляйпцігу, [1923]. — 144 с. — («Загальна Бібліотека» ; № 155-156).
75. *Шевченко Т.* Повне видання творів : у 5 т. / *Тарас Шевченко* ; за ред. *Б. Лепкого*. — Київ ; Ляйпціг : Українська Накладня ; Коломия : Галицька Накладня ; Wennipeg Man : Ukrainian Publischeng, [1919–1920]. — Т. 1. — [1919]. — XVII, 513 с. : іл., портр ; Т. 2. — [1919]. — XVI, 707 с., портр ; Т. 3. — [1920]. — 451 с., портр. ; Т. 4. — [1920]. — 603 с., портр. ; Т. 5. — [1920]. — 514 с., портр.
76. *Шевченко Т.* Твори : у 3 т. / *Тарас Шевченко* ; за ред. *Б. Лепкого*. — Київ ; Ляйпціг : Українська Накладня ; Коломия : Галицька Накладня ; Wennipeg Man : Ukrainian Publischeng, [1918–1919]). — Т. 1 : Про життя й твори Тараса Шевченка. Кобзарь (до першого арешту) / вступ. стаття *Б. Лепкого* «Про життя й твори Тараса Шевченка» (с. 1-174). — [1918]. — 544 с. : іл., портр. ; Т. 2 : Кобзарь (В Петропавловській кріпості — на заслання і пізніше). Варіанти й доповнення до «Кобзаря». — [1919]. — 656 с. : портр. ; Т. 3 : Назарь Стодоля; Артист; Дневник; Княгиня; Автобіографічна замітка; Лист до редактора «Народного Чтенія»; Пояснення / [*Б. Лепкого*]. — [1919]. — 468 с. : портр.
77. *Шевченко Т.* Три поеми (Сон; Великий льох; Неофіти) / *Тарас Шевченко* ; з передм. і поясн. *Б. Лепкого*. — Київ ; Ляйпціг : Українська Накладня. Из друкарні Шарфого в Вещлярі, 1918. — 133 с. : 1 л. портр. — («Нова Бібліотечка» ; чис. 4).
78. *Яцюк В.* «Не забудьте пом'янути...»: Шевченківська листівка як пам'ятка історії та культури. 1890–1940 / текст і упорядкув. іл. матеріалу *Володимира Яцюка* ; оформл. і макет *Леоніда Андрієвського*. — Київ : Криниця, 2004. — 488 с. : іл. — Текст українською та англійською мовами.
79. *Яцюк В.* Шевченківська поштова картка на теренах Австро-Угорщини (кін. XIX — поч. XX ст.) / *Володимир Яцюк* // Українсько-австрійські культурні взаємини другої половини XIX — початку XX століття. — Київ ; Чернівці, 1999. — С. 149-156.